

פורים

היחס בין הזמן לנצח

הרב אליעזר קשתיאל ראש הישיבה לבוגרי צבא ב"בני דוד" | נערך ע"י אלעד ברנד

אדר תשע"ב

בני דוד עלי

מכינה ישיבתית לצה"ל
ישיבה לבוגרי צבא
ישיבה גבוהה

שני גילויי מציאות

ישנם נושאים שבהם אפשר לזהות איך המימד הזמני והנצחי מתחברים: "אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. ואלו הן: פבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והשקמת בית המדרש – שחרית וערבית, והקנסת אורחים, ובקור חולים, והקנסת פלה, ולוית המת, וענין תפלה, והקבאת שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו, ותלמוד תורה כנגד כלום". דרך מצוות אלו ניתן להתוודע להרמוניה המיוחדת וליכולת החיבור בין הקרן הקיימת לעולם הבא, לבין הפירות הנאכלים בעולם הזה.

"הזמן והנצח שני גילויי מציאות הם, ודאי הם אחוזים זה בזה... הזמן השוטף והחולף, והנצח העומד והקיים, ודאי שההופעות של אורותיהם מצומצמות הן כל אחת בגבולה, הנצח בנצחים, והזמן בזמנים. אמנם מצד הכח העליון, המאחד את הגילויים הללו שבמציאות, כשהוא מופיע... אז יגלה כח ההכללה וההתאחדות, של הזמן והנצח... ומכח הערה עליונה וקדושה זו באים הם אלה הדברים גדולי הערך, שעקמם נטוע ביסוד הנצח, והסתעפויותיהם הולכות הן בתכונות הזמן, שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז, הזמני, והקרן קיימת לו לעוה"ב לחיי הנצח".

קיים כח אשר מאחד את גילויי הנצח והזמן, דברים שעיקרם בנצח, בהם הקרן לעולם הבא, אבל קשורים הם לעכשוי, לאכילת הפרי בעולם הזה.

נבואה – הכללת ערכים זמניים ונצחיים כאחד

הרב קוק מסביר, ששני סוגי ערכים אלו מגולמים בשתי הספירות – הנצח וההוד:

"הנצח בתעצומתו הוא היסוד הקבוע, וההוד ביפעתו הוא היסוד המתנווד ומשתנה. אין ציור לתפוס אחת מהמערכות בלא צירוף השניה לה. אין הנצח מתגלה בעוזו כי אם כשההוד מאציל עליו מיפעת הודו, ואין ההוד מלבבנו בהדרו כי אם כשעז הנצח ממולא בתוכו פנימיותו".

הנצח מבטא את מימד הערכים הבלתי משתנים, וההוד מבטא את הערכים הזמניים. לכל אורך התנ"ך אנו למדים באורך פלאי, כיצד להתרגל לאט לצורת חשיבה ולמבנה נפש המצליחים לחבר ערכים זמניים וערכים נצחיים. כך למשל בעולם הנבואה. מצד אחד, הנביאים נאמנים מאוד לערכי הנצח. מבטם העמוק נישא אל עבר קווי הנצח – אל אחרית הימים. אולם, דווקא לנביא ניתנה סמכות מיוחדת שאין לאף אחד אחר – לגזור הוראת שעה. אליהו הנביא. אליהו, מלאך הברית, אותו אליהו שיבוא בימי המשיח, ששייך לימי העתיד להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם⁷; דווקא הוא היה זה שהורה הוראת שעה להתיר להקריב קורבנות מחוץ לבית המקדש, בהר הכרמל, בזמן שביית המקדש קיים! זה איסור חמור שענשו כרת! מגילת אסתר מהווה מעין סוג של פרידה מעולם הנבואה. "אסתר נכתבה ברוח הקודש"⁸, אך לאחר מכן רוח הקודש תיפסק. מבחינת התקופה, המגילה מתרחשת זמן רב לאחר חורבן בית ראשון, וזמן מועט לאחר שיבת ציון בימי עזרא ונחמיה, עדיין, ישנם שרידי נבואה שבאים למסור לנו בפעם האחרונה, כיצד מחברים זמן ונצח ביחד. אוחזים אנו במגילה זו, בשיירי רוח הקודש, ומנסים להשכיל כיצד מחברים את שני הערכים האלו.

7. הרב קוק, עולת ראיה עמ' סג'.

8. הרב קוק שמונה קבצים, קובץ ח', רנ"ג.

9. מלאכי ג', כג-כד.

10. מגילה ז', ע"א.

או פורים – הארת הנצח

"שושנת יעקב צהלה ושמחה בראותם יחד תכלת מרדכי תשועתם היית לנצח ותקנתם בכל דור ודור להודיע שקל קניד לא יבשו ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך".

תשועת הפורים עומדת לנצח ותקוותה מפכה בכל הדורות. נאמר במגילה: "וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם". על סמך פסוק זה אמרו חכמים במדרש¹, שעל אף שכל המועדים עתידיים להתבטל – פורים אינו בטל לעולם. כך גם כתב הרמב"ם לגבי מגילת אסתר: "כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח חוץ ממגילת אסתר הרי היא קיימת כחמשה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה שאינן בטלן לעולם, ואע"פ שכל זכרון הצרות יבטל... ימי הפורים לא יבטלו שנאמר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם".

יש בחג הפורים הארה מיוחדת של הנצח⁴. גם בהפטרה הנקראת בשבת זכור, העוסקת בהתמודדות מול עמלק, אנו עדים ליסוד הנצח. כאשר שמואל מוכיח את שאול על שחמל על אגג, הוא אומר – "נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם". המלחמה מול עמלק דוחה את כל השיקולים הזמניים והעכשוויים. המשקל הראוי לשיקולים אלו משתנה מפני סוגיית הנצח העומדת על הפרק. "כי לא אדם הוא להנחם", בזמנים רגילים האדם משתמש במערכות חשיבה אנושיות. אבל ישנם זמנים ומצבים הקשורים למימד הנצח, וממילא צורת חשיבתו של האדם תעוצב על פי עקרונות הנצח.

הפירות והקרן – עולם הזמן והנצח

"אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא". כל יום לאחר ברכת התורה, מזכירים אנו מספר מצוות מיוחדות שאת פירותיהם אדם אוכל בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא. ישנם נושאים בעלי שייכות למציאות הזמנית, לעולם הזה, שהמחשבות והשיקולים הנגזרים מהם קשורים לתבנית החיים הזמנית של העולם הזה. לעומתם, ישנם נושאים וערכים, בהם בולטת ומתבטאת הארת עולם הבא – הארת הנצח.

"עולם הרעיונות מתחלק הוא לשתי מערכות, בכלל, לרעיונות מתנוודים, משתנים ומתנועעים בתנועה תדירה, ולרעיונות קבועים, עומדים בצביונם בלא שינוי ותמורה".

לעיתים נקבעים מנהגים, תקנות, הוראות שעה, או אפילו נושאים, שבתקופה מסוימת היו מאוד מרכזיים ומשמעותיים, אך בתקופה אחרת פחות. אולם, ישנם ערכים ורעיונות שנכונים לכל הזמנים ולכל הדורות. על האדם לזהות את היחס בין שתי המערכות הללו – מתי הדבר קשור אל מימד הזמן ומתי אל מימד הנצח, מתי נכון לשלבם וכיצד עושים זאת?

1. אסתר ט', כח.

2. "שכל המועדים עתידיים בטלים, וימי הפורים אינם בטלים לעולם, שנאמר וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים", מדרש משלי פרשה ט.

3. רמב"ם הל' מגילה פרק ב', יח. ירושלמי מגילה פרק א ה"ה: "רבי יוחנן אמר הנביאים והכתובים עתידין ליבטל וחמשת ספרי תורה אינן עתידין ליבטל... רבי שמעון בן לקיש אמר אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל".

4. עיין של"ה מסכת מגילה תורה אור, א.

5. שמואל א טו', כט.

6. הרב קוק שמונה קבצים, קובץ ח', רנג.

לרפואת דוד בן כוכבה

מגילת אסתר – מורכבות הזמן והנצח

אנו עדים למערכת שיקולים מורכבת בין הזמני לנצחי במגילת אסתר. מרדכי יושב בשער המלך, לבוש שק ואפר זועק זעקה גדולה ומרה בעקבות רוע הגזירה. "אבל גדול ליהודים יצום ובכי ומספד שק ואפר יצע לרבים"¹¹. אסתר שולחת למרדכי בגדים – "להלביש את מרדכי ולהסיר שקו מעליו". אומנם המצב קשה, אבל מדוע להישבר, על מה יש להתאבל, הרי יש הבטחות ונבואות בדבר קיום האומה. אבל מרדכי בשלו – "יאל קבל". לדעתו, הדבר הנכון לעשות עכשיו הוא להתאבל.

לכאורה, במעשי מרדכי אלו, לא משתקפים שיקולים עתידיים ונצחיים, אלא שיקולים עכשוויים של צער וכאב. מאידך, כאשר אסתר מציגה למרדכי שיקול עכשווי משלה – "ואני לא נקראתי לבוא אל המלך זה שלושים יום", ללכת אל המלך ולהתחנן על היהודים כאשר שלושים יום הם לא התראה, זה וודאי לא אידיאלי ואולי אף מחשיד – ממש כפי שמרדכי הפעיל שיקולים עכשוויים בקיום האבל והמספד; לפתע מרדכי עונה לה בניגוד גמור לכל השיקולים העכשוויים – "כי אם הִרְשָׁה הַחַיִּים בְּעַת הַזֹּאת יָרוּחַ וְהַצֵּלָה יַעֲמוֹד לַיהוּדִים מִמְּקוֹם אֲחֵר". הרי יש לנו את הוודאות בנצח ישראל, בהצלחתו ובהמשך קיומו ותפארתו. ואם אסתר לא תפעל להצלת עם ישראל, בוודאי שעם ישראל יינצל בדרך זו או אחרת. לא משנה כיצד.

הנה לפנינו מקרה שמגלם מורכבות בין הנצחי לזמני.

בנוסף לכך, כאשר מרדכי זוכה ליקר וגדולה, לבוש ב- "לבוש מלכות אשר לבש בו המלך וסוס אשר רכב עליו המלך ואשר נתן כתור מלכות בראשו", אנו עדים לאיזו הארה של ישועה, של נצח ישראל, "בְּכֵה יַעֲשֶׂה לְאִישׁ אֲשֶׁר הִמְלִיךְ חֶפְצֵי בִיקְרוֹ". אך כאשר נגמר כל הטקס היפה הזה, מרדכי חוזר לשער המלך – "וישב מרדכי אל שער המלך", שב לשקו ולתעניתו¹². כיצד מצד אחד אנו חשים בגאולה המתקרבת, אך מצד שני, המצב עדיין קשה, ומכיוון שהגזירות עדיין לא התבטלו, יש להמשיך להתאבל ולהתענות. אין זה פשוט. במגילת אסתר עולה הצורך להפעיל שיקולים מאוד מתחכמים וריאליים, אך בד בבד עומדת הבהירות הנצחית החד משמעית.

תמיד עלינו לנסות להתרומם כדי להצליח להכיל מורכבות שכזו. מצד אחד לבכות על חורבן הבית אך מצד שני להיות מלאים ביטחון ואמונה בתקומתו. לדעת כיצד מפעילים שיקולים מאוד ריאליים של פוליטיקה ושל סדרי העולם הזה, במקצועיות רבה ולפי המתרחש בשטח, אך מצד שני להישאר דבוקים בערכים קבועים שאינם מתכופפים, "ומרדכי לא יקרע ולא ישתחוה". לעיתים, חוסר ההתחשבות בשיקול הזמני, והדבקות בערך הנצחי צריך להיות מוחלט. ולעיתים, עולה הצורך להתחשב בשיקולים הזמניים, להתחנן ולבכות לפני המלך¹³. בכל דור ודור אנו נדרשים לברר לעצמנו את מערכת היחסים בין הזמני לנצחי.

עולם חסד יבנה

אחד מן העניינים הבולטים בפורים, הוא העיסוק בגמילות חסדים. בפורים נותנים ביד רחבה לכל מי שפושט יד ולא מדקדקים. לפי הרמב"ם¹⁴, יותר ממה שאדם צריך להוציא הוצאות על הסעודה ומשלוח מנות, צריך הוא

11. אסתר ד, ג.

12. רש"י ו, יב.

13. עיין שמונה קבצים, קובץ שני קמא: "אי אפשר להוציא אל הפועל את אוצר הטוב הגנוז בהתוכן של חיי הזמן, רק (אלא) על פי גודל התאמתו לחיי הנצחים", ועיין שם קמב: "הנצח הוא היסוד האיתן לכל החיים התרבותיים במלוא מובנם... האנשים הגדולים באים גם להמבוקשים היותר קטנים בדרכים של גדלות".

14. משנה תורה, הל' מגילה פרק ב', טז-יז: "וחייב לחלק לעניים ביום הפורים, אין פחות משני עניים נותן לכל אחד מתנה אחת או מעות או מיני תבשיל או מיני אוכלין שנאמר ומתנות לאביונים שתי מתנות לשני עניים, ואין מדקדקין במעות פורים אלא כל הפושט ידו ליטול נותנין לו, ואין משנין מעות פורים לצדקה אחרת. מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו, שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהמשמח לב האמללים האלו דומה לשכינה שנאמר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

להוציא על מתנות לאביונים. גמילות חסדים היא מבין הדברים שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב.

"מצד יסוד החסד, שהוא יסוד הנצח של העולם, אשר חסד יבנה... תכנה של גמילות חסדים אחוז בחיי עולם, בשרש הקרן הקימת לעוה"ב, עולם הנצחי. אמנם בתכן המתגלם במעשה החסדים, הנדרשים למלא את המחסורים של כל אלה אשר הם סובלים חסרון, בעולם המוגבל המלא חסרונות, הרי הדבר אחוז בתכונת חיי עוה"ז, ובשביל כך כפולה היא מדת גמילות חסדים, בעושר חיים כפלים, חיי השעה וחיי העולם"¹⁵.

כל בריאת העולם יסודה במידת החסד, "עולם חסד יבנה"¹⁶. כמו כן, כל עתיד העולם תלוי בגמילות חסדים – ביכולת להביא חיים לעולם ולהציל חיים, רבש"ע מאיר לעולם כולו כל יום בחסד וברחמים. מאידך, בחסד יש משהו שקשור מאוד לזמן. כדי לעשות חסד צריך לשים לב למצוקות הקיימות בעולם, לחסרונות של הזקוקים לסעד. החסד הוא כלי איתן אנו פותרים בעיות מזדמנות וחולפות. בוודאי מידת החסד לא צמחה על גבי העובדה שבעולם קיימים חסרונות מרובים ומצוקות קשות, המצריכים מענה. עיקרון החסד הוא נצחי והיה שייך גם אם העולם היה מושלם. כאשר מרבים אנו בחסד, בפורים, מתאמצים אנו להכיל את הרעיון המאחד את הנצחי והזמני.

אור השלום

בפורים מצויים אנו במשלוח מנות איש לרעהו, בהרבות שלום רעות ואחדות.

באותה הרשימה של הדברים שפירותיהם נאכלים בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, נמצא – "והבאת שלום בין אדם לחברו ובין איש לאשתו".

"השלום כמה מן ישובו של עולם ותקונו יש בו, כמה מן החיים הזמניים בכל עראיותם הוא מתקן... אבל כל זה כאיזה חלק קטן הוא נחשב לגבי התפארת הפנימית אשר לאור השלום. האידיאל של השלום, שהוא שמו של הקב"ה, הרי הוא נוגע לשכלול העליון החובק כל עולמי עד, המאחד את כל היש לכלל הויה אחת אדירה אצילית ונשגבה"¹⁷.

שלום מצד אחד הוא שמו של הקב"ה. השלום הוא תכונה אלוקית עליונה, המאחדת את כל המציאות. אך מצד שני, השלום מהווה גם מושג מאוד זמני ומעשי ליישוב העולם ותיקונו. השלום דורש התחשבות והכרה בנתוני החיים כפי שהם מתרחשים כאן ועכשיו. בהבאת שלום בין אדם לחברו מתנוצץ יסוד הנצח של תכונת השלום האלוהית.

כפילות ערכה של התורה

הגמרא [שבת פח'] מציינת את פורים כחג קבלת התורה מרצון, "הדור קבלוה בימי אחרשושי". תלמוד תורה חותם את הרשימה – "ותלמוד תורה כנגד כלם".

"אין לנו דבר בעולם שהוא כ"כ כפול בערכו, חודר לכל חלקי החיים הזמניים, לשפרם, להיטיבם, לעדנם ולרוממם, ואורו העליון מקיף כל עולמי עולמים, חובק כל ערכי הנצחים וכל הצחצחות העליונים, כתלמוד תורה. הצד המעשי שבתורה בכללו הוא דמות עליון ליסוד הפירות שבעוה"ז, והצד השכלי העיוני, של המקור האלהי של התורה, וחיי העולמים שבתוכה, הוא היסוד לקרן הקימת לעוה"ב"¹⁸.

התורה כפולה בערכה – נצח וזמן. מצד אחד התורה עניינה לחדור אל תוך החיים בעולם הזה, לתקנם ולשכללם. דרך הלכות, מצוות, איסורים הנהגות, מידות וכדומה. בתורה יש צד מאוד פרגמטי. מצד שני, דרך התורה אנו מתוודעים לעיונים רוחניים פנימיים, לערכים אלוקיים, לרצונות שמימיים, לתורה שקדמה לעולם ומכוחה העולם מקבל חיים ורוממות. פירות של העולם הזה וחיי עולמים של הקרן לעולם הבא.

15. הרב קוק, עולת ראיה א' עמ' סד'.

16. תהילים פט', ג.

17. הרב קוק, עולת ראיה א' עמ' סה'.

18. שם עמ' סו'.

הגדה של פסח מבוארת על ידי הרב אלי סדן

מה כמה שנים עורך הרב אלי סדן ליל סדר תלמידי מכינת בני דוד בעלי, הכנה ליל הסדר. במעמד זה הוא מעלה חיזושים וביאורים, אשר הקו המנחה שלהם הוא סימון דרכי המחשבה והרגש של הדיבור המיוחד בלילה הזה, של מצוות "הגדת לנכר".

כמה מעלות טובות למקום עלינו

ניתן להשיג בחנויות המובחרות בכני דוד בטל' 02-9407888 או בדוא"ל sale@bneidavid.org

